

1944 och beredskapen

■ ■ FLYGVAPEN-NYTT nr 4/67 gav dels en översiktlig redogörelse för beredskapsåret 1944:s förspel under vintern 1943–44, och dels en skildring av inledningen till den s k Vårkrisen 1944, vars början inträdde ca 15 mars och vilken senare fortsatte till sent på hösten. ■ En del kortfattade uppgifter gavs även om storkrigets förlopp invid och längre bort från vårt land samt om de viktigare svenska beredskapsskedena under året. ■ I detta nummer följer en fortsatt skildring av händelseförlopp och åtgärder, samt för de helt krigsartade förluster av svårersättliga flygplan och oersättlig, dyrbar flygvapenpersonal — som drabbade oss under 1944 års förstärkta försvarsberedskapstjänst i luften. ■ ■ ■

Av överstelöjtnant NILS KINDBERG

Den fjärrflygspaning över de kring Sverige liggande större vattnen — först i öst och syd, senare i väster — som jämlikt ÖB-order den 31 mars 1944 skall bedrivas från den 1 april, åligger främst tre av F11 organiserade spaningsflyggrupper. Dessa är sammansatta med från Italien 1940 inköpta, tvåmotoriga S 16- (Caproni) plan. Grupperna är baserade med en grupp på Gotland (Visby), en i sydöstra Skåne (krigsflygfält) och en på Sätenäs (F7 depåflygfält) i Västergötland. Antalet plan per grupp växlar från fyra till sex. Få dagar senare måste vardera gruppen utökas till nära nog flygdivisions styrka.

För spaningen i syd finns vidare en ungefär lika stor spaningsgrupp ur F3 avdelad till södra Skåne (krigsflygfält). Flygplantyp där är enmotoriga B 17 (konstruerade och byggda hos SAAB).

SPANINGEN INTENSIFIERAS

Spaningsområdena har av ÖB fastställts till i öster Östersjön från Finska vikens mynning till Ålandsförträngningen, och i sydost och söder fram till de baltiska och tyska kusterna. Eventuella sjötransporter mot Sverige skall fastställas. Vid den nu utökade flygspaningen skall flyggrupperna i regel verkställa ett företag i morgongryningen och ett annat på aftonen, nära skymningen. Tidigare krav hade varit ett företag per dygn.

Flygvapenchefen — generallöjtnant Bengt Nordenskiöld — finner att de ökade spaningskraven kräver förstärkning av F11-grupperna. Han tillmötesgår därför en framställning härom från F11-chefen — (dåvarande överste Birger Schyberg) — och anbefaller denne att närmare reglera detaljerna. Den utökade spaningen fortgår programenligt, över vidsträckt, än så länge från överskeppningar i riktning Sverige fria vattenvidder.

Den 4 april utger ÖB nya — efter samråd på stabsnivå — utarbetade, kompletterande och sammanfattande spaningsbestämmelser. Dessa fastslår:

- tidigare spaningsorder från slutet av mars upphävs,
- att flygvapnet skall avspana östra Östersjön intill baltiska kusten, från Memel i syd till Dagerort (Dagö) i norr; ävensom södra Östersjön, med undantag av Danzig-bukten och Kurisches Haff (nordost dåvarande Königsberg, nu kallat Kaliningrad),
- att marinen tilldelat spaningsflyg ur Roslagens flygflottilj (F2) liksom dit intills skall avspana området mellan de två linjerna Ölands S udde — Svaneke (Bornholms östsidan) och

Tre svenskplan skjuts ned av tyskarna

Sveriges dåvarande Konung Gustaf V överlämnade den 17 september 1944 vid F8 på Barkarby fanor till ett flertal av flygvapnets flottiljer. På bilden t.h. ses konungen i samtal med sin äldste son, nuvarande kung Gustaf VI Adolf. ■ Nedan: En miljöbild från 1944. Ordergivning till jaktflygare ur Göta flygflojtillj (F9) på Sävelflygfältet.

Sandhammaren (Skåne) — Hassle (Bornholms västsida). Denna spaning skall regleras närmare genom samråd mellan marinchefen och flygvapenchefen; samt

- att marinen tilldelat torpedflyg m m ur F2 liksom ditintills skall fortsätta sin avspaning av nordvästra Östersjön, väster linjen Åland—finska Utö—Dagerort—Fårö—Hoburgen (Gotland)—Ölands S udde.

Av 4 april-ordern kan vidare inhämtas:

- spaningen i södra och östra Östersjön skall såsom förut ske två gånger per dygn, och från positioner utanför tyskt och (tyskbehärskat) baltiskt territorium söka klarlägga eventuella anhopningar av transporttonnage i tyska och baltiska hamnar,

- upptäckta större sjötransporter (om fem eller flera fartyg), med kurs på svenskt, åländskt eller finskt farvatten skall följas (under dager) och snarast inrapporteras,

- marinchefen skall anordna den för fortsatt följande av transportererna behövliga, närmare fartygsspaning, som betingas av spaningsflygets rapporter,
- särskilda åtgärder skall vidtagas för snabb förmedling av spaningsrapporterna till ÖB:s underrättelseorgan i försvarsstaben.

I anslutning till det ovan angivna utger flygvapenchefen samma dag (den 4 april) dels signalledes order till förbanden om spaningens ändamål, dels skriftligen en utförlig instruktion för spaningsorganens rapportering, ömsesidiga orientering till sidoförband m m.

NY GOTLANDSBASERING

Den 6 april ger chefen för flygvapnet F11-chefen tillstånd att ombasera den vid Visby förlagda F11-gruppen till ett ur spanings- och flygfältssynpunkter bättre fält på nordöstra Gotland.

Den redan den 24 mars igångsatta och från den 1 april med fördubblad frekvens bedrivna strategiska flygspaningen fortgår under ca en och en halv månads tid i stort sett planerligt. Försvarsledningen får tack vare detta kontinuerlig orientering om läget i de viktiga, avspanade områdena.

Vår flygspaning fastslår klart, att inga sjötransporter riktade mot Sverige, Åland eller Finland äger rum. Skälen till denna för oss gynnsamma, tyska passivitet kan bl a ha varit den västallierade flygoffensivens under 1944 ständigt växande verkan mot det "Tredje rikets" hemland, förbindelser och fronter. "Die Wehr-

macht" har fullt upp med att klara upp sina många egna, svårartade problem.

TILLFÄLLIG LÄTTNAD

Kort före månadsskiftet mars—april får ÖB via Berlin vissa till synes trovärdiga underrättelser om en del planerade tyska, lokala kuppföretag i Finland och norra Sverige. Bl a skall vår "malmbana" vara i fara, uppges det.

ÖB utverkar då hos regeringen ett bemyndigande att förstärka en del beredskapsförband ur armén i Övre Norrland och på Gotland. Sedan detta i början på april genomförts, anses dock det i övrigt då lugna läget i vår närhet tillåta en del beredskapslättnader vid andra arméförband.

För flygvapnets del inträder något senare — i mitten av april — en liknande, churu kortvarig lättnad. Orderna härom, grundade bl a på utbildningsskäl, utsänds den 19—20 april. De innebär i huvudsak:

- en något minskad intensitet i den flygspaning över sydöstra Östersjön, som uppdragits åt marinchefen underställt flyg — nu med blott ett i stället för tidigare två företag per dygn,
- något lättad beredskap vid jaktflygets invid Stockholm och Göteborg baserade flottiljer (F8 och F9) — nu innebärande endast en jaktröte (två plan) per flottilj i högsta beredskap (tidigare en division, ca 10 plan),
- minskade krav på förberedelserna för snabb utspridning av flygplan på baserna, och dessutom, märkligt för den tiden,
- medgivande ges åt flygvapnet att förbereda basering på Gotland för övningar inom tre olika områden med förband som inte ingår i neutralitetsvakt. Dessa övningar är helt visst

mer än behövliga och förekommer eljest rutinmässigt — när beredskap inte förekommer.

"VALBORGS"-PÅDRAGET

Till ÖB inkomna underrättelser ger vid handen, att särskilt Göteborg och flygvapnets baser hotas av tyska angrepp. Bl a medför detta gruppering av pansartrupp ur armén till den hotade hamnstaden samt av inkadat lokalförsvarsinfanteri till 50-procentig förstärkning av flygbasernas försvar.

På Valborgsmässanatten den 30 april kl. 23.00 anbefaller ÖB en så gott som omedelbar skärpning av beredskapen vid flygvapnets däri ingående tre jaktflottiljer (F8, F9 och F10).

I orientering och order meddelar ÖB:

- att de tre nyssnämnda jaktflottiljerna under dagar med största möjliga flygstyrka skall hålla den högsta startberedskap, som är möjlig utan onödig materielförslitning, dock
- att nyinkallelser av personal och återkallande av över den 1 maj beviljad permission tills vidare skall anstå.

Flygvapenchefen sänder kort före midnatt ut:

- order "blixtsignalledes" till de berörda jaktflottiljcheferna om ovannämnda jaktflygpådrag. Dessutom beordrades de tre flottiljernas chefer och mobiliseringsofficerare att ständigt vara anträffbara vid telefon inom 30 minuter. Vidare utsänds
- andra blixtsignallorder till samtliga övriga flottilj- (depå-) chefer och till chefen för krigsflygskolan (F5) på Ljungbyhed, innehållande — förutom ÖB:s orientering om läget in m och om för jaktflygets del anbefalld skärpning — också samma order om anträffbarhet vid telefon, som anbefalls för jaktflottiljchefer m fl, och slutligen
- orientering signalledes till cheferna för de dåvarande två flygeskadernarna E 1 och E 2 (överstarna *Pavel af Ubr* och *Åge Lundström*) om av ÖB och flygvapenchefen utsända, ovan närmare angivna orienteringar och order.

ONORMAL FÖRSLITNING

Kraven på "största möjliga flygstyrka" och "högsta möjliga startberedskap" vid dagar för vårt 1944 ännu helt otillräckliga jaktflyg innebär uppenbarligen en onormal, starkt förslitande beredskap för såväl personal som materiel. Bl a medför de ett stort antal ofta upprepade varmkörningar på marken, ökade motorgångtider och stark motorförslitning.

Chefen för flygvapnet påtalar under

hand hos ÖB bestämmelsens mindre lyckade utformning. Den har också tillkommit i av läget betingad hast — utan sedvanligt samråd mellan försvarsstab och flygstab.

På förmiddagen den 1 maj kommer så en reviderad ÖB-order med tillgodosevande av flygvapnets önskemål. Det bestäms då:

- att tiden för högsta möjliga jaktflygstyrka i högsta möjliga startberedskap vid de tre jaktflottiljerna skall begränsas till tiden från gryningens början till kl. 07.00,
- att under övriga tider av dygnets ljusa del bara en grupp (fyra jaktplan) skall stå i högsta och en annan grupp i fem minuters startberedskap. Jaktflottiljerna i övrigt skall ha två tim beredskap.

Rapporter om erfarenheterna från jaktflygets skärpta beredskap infördras. En sådan rapport av den 2 maj från flottiljchefen för F8 (numera bortgångne översten *Lars G. Hägglöf*) belyser klart den för personal och materiel skadliga verkan av den först utfärdade ordern.

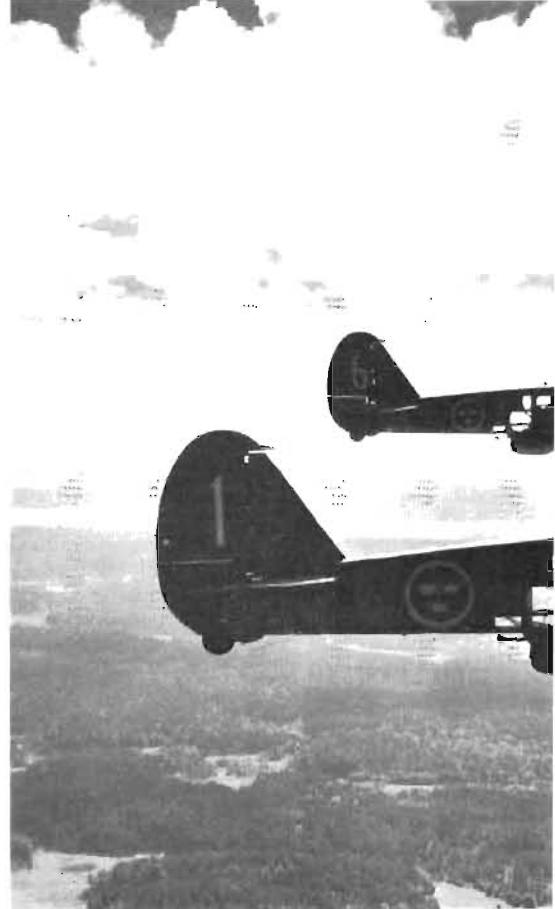
NYA OROANDE RAPPORTER

Ungefär vid denna tid får emellertid ÖB underrättelser om nya risker. De sammanhänger med västsidans förberedelser för en invasion på Europas fastland — den av ryssarnas dåtida härskare Stalin med stab så ofta efterlysta "andra fronten". Vår ÖB anbefaller då en höjning av beredskapsgraden till "beredskap B" (sex timmar) vid arméns och marinens neutralitetsvakt. Den 5 maj på eftermiddagen beordras för flygvapnets del:

- att också dess i neutralitetsvakten ingående jaktflottiljer skall hålla B-beredskap, och därvid
- att vid två av flottiljerna en jaktrotte (två plan) vid respektive Stockholm och Göteborg, samt en jaktdivision (ca 10 plan) vid F10 i Skåne, under dagar (dvs från gryningen till nära före skymningen) skall hålla högsta möjliga startberedskap.

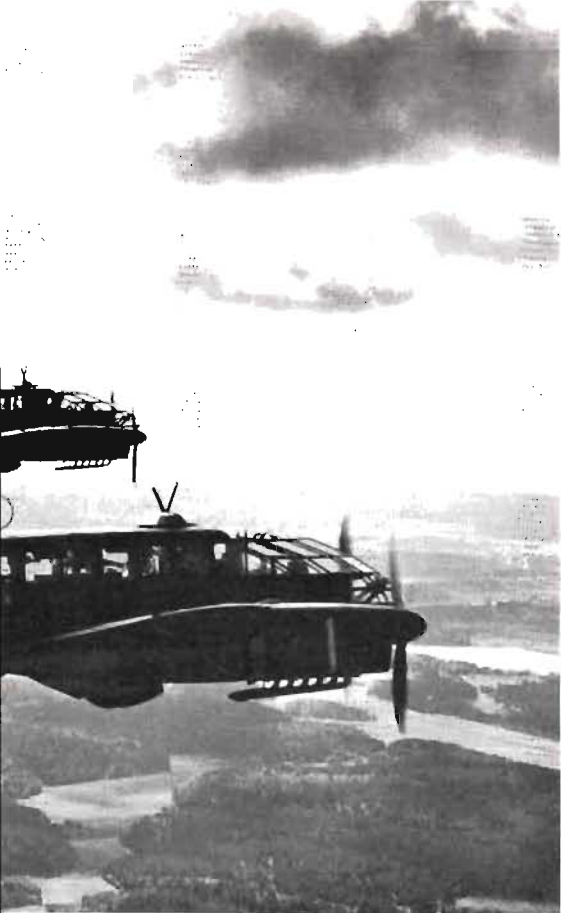
Kort före den 10 maj får ÖB rapport om ökade tyska sjötransporter i Kattegatt och Skagorak, som föranleder en order till flygvapnet om ökad spaning över nämnda farvatten. Den till Sätenäs i Västergötland sedan hösten 1943 baserade fjärrspaningsgruppen (fyra S 16-plan) ur F11 beordras:

- att från den 10 maj dagligen minst två gånger avspana området i stort sett öster Oslofjordens sydvästra del — Skagen — Aarhus — farleden från Stora Bält norrut mellan Jylland och Själland — Gilleleje (Själland) — Kullen på svenska sidan,
- att fastslå och inrapportera tyska sjö-

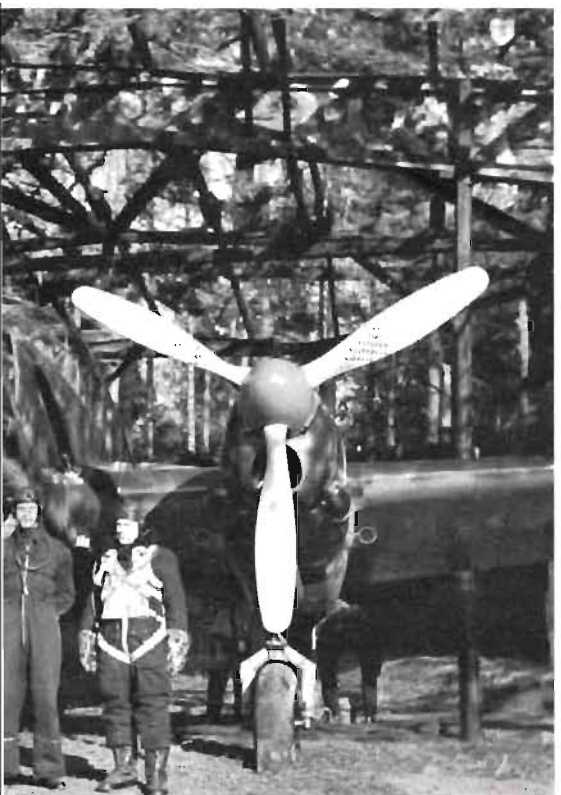

Tva fjärrspaningsplan typ S 16 (italienskbyggda Caproni Ca 313) från Södermanlands flygflottilj (F11) under spaningsuppdrag.

Dold och skyddad uppställning för våra flygplan var liksom tidigare ett av kraven 1944. Här ett Caproni-plan (S 16) på krigsbas, inställt i ett maskerat flygplanvårn.

transporter och att följa större transporter, samt

- att vid rapportering följa samma grundregler som ovan angivits för de i öster och söder spanande flyggrupperna.

Kompletterande orienteringar och instruktioner från flygvapenchefen till bl a chefen för F11 följer samma dag (den 10 maj).

TRE PLAN NEDSKJUTNA

Som redan förut antytts, kräver den för Sveriges säkerhets skull verkställda, utökade fjärrflygspaningen 1944 offer i både flygplan och personal.

Den 14 maj ca kl 18.00 skjuts ett Caproni-plan ur 1:a divisionen av F11 i brand av en tysk Me 109-jaktrote, ca 10 km sydväst Windau (nu Ventspils) — över internationellt vatten långt utanför den tyskockuperade, lettiska kusten. Flygsignalisten korpral 8032 *Ringström* söker rädda sig med fallskärm, men omkommer och anträffas sedan aldrig. Flygföraren, värnpliktige furiren 420 *Reimann* lyckas efter glidflykt mot kusten nödlanda sitt brinnande plan på vattnet. Det sjunker. *Reimann* och spanaren-flygplanchefen löjtnant *E G A Eriksson*, I4, samt flygskytten, värnpliktige 416 *Karlsson*, F11, tas jämte sin skottskadade gumlibåt ombord på den passerande tyska lastångaren "Louise Schröder" och införs till Windau.

Två veckor senare — och efter svensk protest mot nedskjutningen — återkommer de tre överlevande svenskarna den 27 maj via Berlin till Sverige.

Dagen efter nämnda nedskjutning — den 15 maj vid sjutiden på morgonen — bryts radioförbindelsen med ett annat Caproni-plan, också tillhörande F11:s fjärrspaningsförband på Gotland. Planet har satts in till spaning i samma område som — och bl a för sökning efter — det under dagen innan förlorade planet. Ny spaning utsänds, nu efter det senast saknade planet. Nya förfrågningar görs hos tyska vederbörande. I detta fall nekar dock dessa bl a till kännedom om eller någon som helst skuld till detta andra "försvinnande".

FLYKTINGAR BERÄTTAR

Över ett år senare — 1 augusti 1945 — när förhör kan hållas i Sverige med 1944 — 45 från den sönderbrutna tyska östfronten i båtar hit flyende personal från bl a den tyska jaktstrids- och luftförsvarsledningen i Libau-området, klarläggs det:

- att både det omfrågade, "försvunna" svenska fjärrspaningsplanet den 15 maj 1944 och det tidigare, den 14 maj i brand skjutna avsiktligt och på tysk order skjutits ned av

Me 109-jaktflyg ur "Luftwaffe", baserat i det då tyskbehärskade Lettland.

Med det den 15 maj saknade (läs: nedskjutna) andra Caproni-planer ur F11 förlorar vi också hela dess besättning: — spanaren-flygplanchefen löjtnant *S A H Håkansson*, I14, flygföraren, värnpliktige korpralen 478 *Öström*, flygsignalisten furir 8159 *Blomström* samt flygskytten korpral 255 *Ekstrand*. Samliga stupade i sin tjänst och återfinns aldrig.

BORTFÖRKLARINGAR

I sina försök till bortförklaring av den första incidenten — nedskjutningen den 14 maj 1944 — gör tyska flygministeriet den 29 maj gällande:

- att nedskjutningen skett inom tyskt "Hoheits-gebiet",
- att S 16-planer varit så likt ett ryskt DB-2 eller DB-3-plan, att det ansetts vara ett sådant,
- att eftersom planet saknat svensk militär nationalitetsmärkning (blågul kokard) på vingarnas översida, det inte kunnat igenkännas som ett svenskt plan, samt
- att tyskarna bestämt avvisade alla svenska protester och skadeståndsanspråk.

Dessutom inlade den tyska regeringen en bestämd gensaga mot den svenska flygspaningen intill och över det tyska "överhöghetsområdet" vid de baltiska kusterna.

NY NEDSKJUTNING

Under tiden för det ovannämnda "diplomatiska mellanspelet" har en ny nedskjutning av ett svenskt Caproni-plan inträffat. Denna gång under den strategiska spaningen i väster, över Kattegatt — men även här över internationellt vatten. Första gruppen av F11:s 2:a division, bas Sätenäs, förlorar där den 23 maj vid 19-tiden på kvällen ett av sina till rutinemässig spaning i Skagerak och Kattegatt insatta plan. Radiokontakten med detta har kort förut brutits.

Också i detta fall vidtar en lång serie flyg- och fartygsspaningar, förfrågningar och demarcher till tyskarna. De sistnämnda förnekar som vanligt all kännedom om fallet.

Besättning i det saknade planet har varit spanaren-flygplanchefen löjtnant *K J Y Rosén*, I15 reserv, flygföraren värnpliktige furir 109 *Egæus*, flygsignalisten furir 629 *Erlandsson* och flygskytten, värnpliktige 1445 *Boström*, F11. Tydligt blir snart, att även denna flygplanbesättning förlorats.

Senare under 1944 — den 30 juni respektive den 1 september — flyter stöften

efter två man — furir Erlandsson och löjtnant Rosén — i land på svenska västkusten.

De under 1944 verkställda haveriutredningarna i fall 2 och 3 kan det året inte komma mycket längre än till att fastställa de ungefärliga områden, där planen förlorats. I fråga om fall 1 står det dock klart, att tysk nedskjutning ägt rum. I de två andra framhålls sådan som en av de troliga anledningarna. Förlust nr 2 (den 15 maj 1944) får emellertid — som ovan nämnts — i augusti 1945 sin ovedersägliga bevisning, tysk nedskjutning.

TREDJE GÅTANS LÖSNING

På dagen sju och ett halvt år efter förlust nr 3 (den 23 maj 1944), eller den 23 augusti 1951, löses också den tredje gåtan. Danska fiskare påträffar då på havsbotten 12 km väster den danska ön Anholt i Kattegatt större delen av vraket efter vårt Sätenäs-baserade Caproni-plan, förlorat 1944. Delarna bärgas av en dansk dykerifirma, förs till Sverige och undersöks. Det konstateras då bl.a.:

- att de 1951 bärgade svenska flygplan-delarna är skott- och brandskadade — bl.a. finns också delar av tyska 8 och 20 mm automatvapenprojektiler där,
- att dessas och träffarnas lägen klart visar, att beskjutningen ägt rum rakt bakifrån, från ett eller flera tyska plan, sannolikt jaktflyg, och
- att de officiella tyska påståendena från år 1944 om "fullständig obekantskap med anledningarna till det svenska Caproni-planets försvinnande" den 23 maj uppenbarligen varit helt osanna.

FÖLJDVERKNINGAR

Incident nr 1 och 2, den 14—15 maj

1944 (då två av våra Caproni-plan förloras öster om Gotland) får snabbt följdverkningar. ÖB anbefaller den 15 maj att den dagliga flygspaningen öster linjen Memel — Ölands S udde — Hoburgen (Gotland) — Färö — Dagerort tills vidare skall inställas. Den skall emellertid återupptas om den fortsatta dagliga flygspaningen (söder linjen Memel — Ölands S udde) påträffar större sjötransporter med nordostlig eller liknande kurs. Flygvapenchefen vidareänder ordern signalledes till vår fjärrspaningsflottilj (F11).

ÖB beordrar vidare marinchefen att utsträcka fartygsspaningen, dock högst intill 20 distansminuter (37 km) från den tyskbehärsade lettiska kusten. Nyssnämnde chef vidarebefordrar ÖB-order den 16 maj till kustflottans chef.

Den 22—23 maj följer ett antal nya order av på en gång restriktiv och flygsäkerhetshöjande (förlustminskande) natur. Flygspaning får därefter inte utföras närmare ön Bornholm eller andra tysk-

Ovannämnda serie av flygsäkerhetshöjande order följs snart av andra. Den 24—27 maj utsänds en rad nya order för flyg- och fartygsspaning över och i de oss kringliggande vattenområdena. I sammandrag blir de följande:

- att orderna av den 4 och 19 april samt den 15 och 23 maj upphävs,
- att spaningsändamålen skall vara oförändrade,
- att gränserna för de tidigare i juli 1943 fastställda spaningsområdena något ändras,
- att flygspaning efter anhopat tyskt transporttonnage — förutom som förut mot nordtyska och baltiska hamnar — nu även skall ske mot danska hamnar,
- att om flygspaning kan ske i skydd av "molnterräng" minst ett företag skall utföras varannan dag, och dessutom bl.a.,
- att oberoende av om döljande moln finns eller inte, varje större sjötransport under dager skall följas "i huvudsak".

Förutom till flygvapnet utges också en del med det nu nämnda samhörande, nya order gällande marinens spaning. Vidare skall nämnas att chefen för flygvapnet, i syfte att undanröja eljest tänkbara anledningar till missförstånd, låter tillsända chefen för F11 (fjärrspaningsflottiljen) en i samarbete mellan flygstaben och försvarsstaben framställd ny plan (med karta) för indelningen av Sverige kringliggande vattenområden i spaningsområden, enligt av ÖB senast fastställda grunder.

OFRÄNKOMLIGA FÖRLUSTER

Vårt flygvapens förstärkta försvarsberedskap under år 1944 har — såsom ovan omvirknats — medfört kännbara förluster av svårersättliga flygplan och dyrbar personal. Dylika förluster är fullt jämförbara med sådana som inträffar under ett verkligt krig.

Inte desto mindre har de varit ofrånkomliga i rådande läge. Den i uppdragen insatta personalen har på ett berömvärdt sätt bidragit till hävdandet av svensk försvarsvilja och neutralitet under rådande, mycket krävande, riskfyllda förhållanden.

- Inte heller blir de de sista i sitt slag. Även under år 1945 inträffar förlust av svenskt flyg och flygare i den förstärkta beredskapens tjänst. Sistnämnda nya "incident", beredskapsförstärkningarna i juni 1944 — i samband med de västra allierades "Operation Overlord", dvs invasionen i Normandie över Engelska kanalen — samt en del övriga händelser och beredskapsåtgärder under år 1944 avses bli behandlade i ett kommande nummer. ■

FÖRTYDLIGANDEN

Artikelförfattaren har till sitt förra avsnitt i nr 4/67 följande att tillägga: På sid 25, spalt 1, andra stycket, rad 1 står: "I Sverige har på sommaren...". Skall stå: "I Sverige har på våren...". ■ Sid 25, spalt 2, rad 24 står: "J 9 J 11 och J 20-baser...". Skall stå: "J 9, J 11 och J 20, baser...". ■ Sid 27, spalt 2, rad 3 står: "...Krigsflygskolan (F8)...". Skall stå: "... (F5)...".

Focke Wulf 190 — berömt tyskt jaktflygplan som gått till historien — fick Sverige den 3 februari 1945 stifta närmare bekantskap med. Då landade nämligen en tysk desertör på Bulltofta. Ytterligare sex plan hamnade i Sverige innan kriget hann ta slut.